

FAZEKAS SÁNDOR
A hívő Hamlet

Tompa Gábor 2021-es rendezéséről¹

Az alábbiakban igyekszem összegezni mindazokat a kérdéseket, amelyek a *Hamlet* fordításaiival és színpadi interpretációival kapcsolatban fölmerültek bennem. A kétféle problematikát érdemes együtt vizsgálni. Az alkalom erre ideális, hiszen Tompa Gábor rendezése bátran hozzányúl a *Hamlet* megszokott dramaturgiájához, és sok szemponttal gazdagítja a dráma hazai színpadi recepcióját. Több ötlete nem új – de a kompozíció egészében mégis szokatlan és újszerű, ami sok kérdést vet fel. Nem törekszem egységes elemzésre, gondolatmenetemet azonban több helyen a Tompa Gábor-féle *Hamlet*tal illusztrálom.

A *Hamlet* tele van ellentmondásokkal – a cselekményben és a főhős karakterében egyaránt. Nem csoda, hogy radikálisan eltérő olvasatai születettek és születnek ma is. A mű világképe erősen katolikus megalapozottságú, hiszen a Purgatóriumból tér vissza Hamlet atyjának szelleme: a katolikus vallás törvényei szerinti világot ábrázol a darab. Hamlet ima közben nem öli meg Claudiust, mert akkor az a Mennybe kerülne. Ezután hallhatjuk Claudius monológját, amely az imára való képtelenségnek és a bűnbánat teljes hiányának a beismerése. Tompa leleménye, hogy Hamlet kis kocka alakú cellája itt gyóntatófülkévé alakul át – erős pillanat,

W. Shakespeare: *Hamlet*, Állami Magyar Színház Kolozsvár, 2021, r: Tompa Gábor (fotó: Biró István, forrás: huntheater.ro)

¹ Tompa Gábor *Hamlet*-rendezése a 2022-es MITEM-en, április 20-án került bemutatásra.

amikor a gyóntatótyaként megjelenített Hamlet fegyvert fog Claudius homlokához. A folytatás természetesen nem gyilkosság, a darab visszatér a rendes kérvégzésbe, a jelenet igencsak hatásos.

Ugyanakkor megvan Hamlet karakterének kételkedő, racionalista oldala is: nem hisz vakon a szellemnek, hiszen az rossz szellem is lehet, inkább egy pszichológiai kísérlettel győződik meg Claudius bűnösségéről. Nevezetes Nagymonológjának egyik kulcsmondata izgalmas eltéréseket mutat Arany és Nádasy fordításában. A *conscience* kifejezést – mai elsődleges jelentésének megfelelően Nádasy Ádám lelkiismeretnek fordítja, Arany azonban öntudatnak. A kérdés az, hogy mi tartja vissza az embert az öngyilkosságtól. „Ekképp az öntudat belőlünk mind gyávát csinál”,² mondja Hamlet Aranynál, míg Nádasy-nál a következő fordításban szerepel a sor: „A lelkiismeret így kényszerít bennünket gyáváságra.”³ Utóbbi lábjegyzetben hozza a tudat, öntudat alakot. A kérdés igencsak lényeges: azt mondhatjuk, hogy míg Arany megoldása a szkeptikus, gondolkodó, racionalista Hamlet koncepcióját erősíti, úgy Nádasyé a vallásos Hamlet-olvasatot. A szöveg kontextusa az Arany-féle változatot támogatja, hiszen a nem ismert tartománytól nyilván azért félünk, mert nem tudhatjuk, mi vár ránk. A pontosság kedvéért még ki kell egészítenünk az összképet azzal, hogy Arany fordítása sem teljesen pontos: nem az öntudat, hanem a tudat tart vissza bennünket. Ilyen előadást még nem láttam, pedig érdemes lenne pontosítani a helyet. Itt nem az egyéniségünk az, ami visszatart; a lelkiismeret persze végképp nem, bár az kétségtelen, hogy Hamletben munkálkodik a lelkiismeret-furdalás

Hamlet (Vecsei H. Miklós) a hamvakkal

– érdekes módon még azelőtt, hogy elkövetné gyilkosságait.

A *Hamlet* első jelenete Aranynál a helsingőri várfokon játszódik, éjfél tájban. Hideg, zord, kísérteties kezdet; több művében is alkalmaz hasonlót, mint például a *Macbeth*-ben, amelyben a boszorkányok jóslatával indul a darab. Tompa Gábor indítása más: azt a jelenetet veszi előre (az Arany-féle változatban ez a 2. jelenet), amelyben Hamlet tudomást szerez anyja férjhezmenési szándékáról, ezt a jelenetet azonban némajáték vezeti be. Az első kép három elkülönülő szereplőt jele-

nít meg: Hamlet hátul, csuklyában töpreng (Zeffirelli *Hamlet*-filmjében láthatunk hasonlót), Gertrud a rendezői bal oldalon futópadon sétál, rózsaszínes árnyalatú, színjátékos melegítőben (mintha az öregedéstől félne), Ophelia pedig

² William Shakespeare: *Hamlet*, ford. Arany János, Európa, Budapest, 1984, 90.

³ William Shakespeare: *Hamlet*, ford. Nádasy Ádám, Magvető, Budapest, 2017, 88.

Hamlet atyjának hamvaival játszik, homokként szórva azt a tenyerébe, mint ha emlékezne valamire vagy valakire. E harmadik képben egy további szokatlan ötlet rejtőzik: az egész darabban szinte végig a színpadon vannak a hamvak, főleg Hamlet tartja őket magánál (az átalakított egérfogó-jelenetben például ironikus gesztust tesz: Claudius helyett majdnem a hamvakat nevezi ki a színjáték uralkodójának, ezzel utalva kettejük azonosságára). A három állókép mozgásba jön, és némajátékká alakul, amelyben Gertrudot saját fia (bekötött szemmel, afféle meglepetésként) menyasszonyi ruhába öltözteti, majd zuhannyal lefröcsköli. Viszonyukat jól jellemzi ez a felvezetés. Utána egy igazi buliba csöppenünk – Gertrud és Claudius esküvői partijába. Első szavakként Hamlet első monológját halljuk. „Oh, hogy nem olvad, nem hígul és enyész / Harmattá e nagyon, nagyon merő hús!” Arany meghagyja a szokatlan metaforát, de több helyütt ez változik: Nádasdynál éppen nem harmat, sokkal inkább gőz szerepel, Kazinczynál pedig – Schröder német eredetije nyomán – könny. Elképzelhető, hogy itt rábukkantunk Tompa szövegválasztásának egyik okára: Nádasdy fordításának Hamlet-felfogása romantikus hevületű, Tompáé pedig inkább egy vallásos, aszketikus eszményt sugall. Innen van, hogy az előadást különös kettősség jellemzi: fiataloknak szóló formanyelven igyekszik beszélni, az előadás azonban nem **Eörsi István** Arany-átdolgozását vagy későbbi saját fordítását, és nem is Nádasdy Ádám mai nyelven készült fordítását, hanem Arany veretes szövegének korszerűsített változatát hozza. Énhozzám a melankolikus *Hamlet*-olvasat áll a legközelebb, de természetesen a többi olvasat is legitim lehet: a karakter csak a kerete-

ket adja meg, amelyet a mindenkori értelmező színész, rendező és néző tölt fel jelentéssel; Hamlet karakterére a végén még visszatérünk.

Tompa Gábor olvasatában a Wittembergi Kör, Hamlet és jóbarátai (Francesco, Bernardo, Marcellus, Horatio a tagjai) szemben állnak az udvar korrump és erkölcstelen, bűnökbe sülyedt világával. Társakat tesz a magányos hős mellé a rendezés; az eredeti darabban ez némiképp másként van: csak Horatio kíséri végig útján Hamletet, aki az eseményeket rögzítő krónikásként találja meg

helyét a lezárásban: ő mondja el a királyfi szomorú történetét Fortinbrasnak, a haldokló Hamlettől kapott megbízatása szerint. Tompánál nincs Fortinbras (még visszatérünk rá, hogy miért), így egyértelműen az az értelmezés lép érvénybe, hogy Horatio a nézőknek örökíti meg az eseményeket. A főhős bizalmasának neve egyébként telitalálat: 1. Horatiusra utal, aki szerint óvakodva a túlzások-

A „Wittembergi Kör” tagjai
(fotó: Biró István, forrás: huntheater.ro)

tól az arany középútat kell követni, azaz tartózkodni a szélsőségektől, amelyek Hamletre bizony jellemzőek. Vizsgálódás nélkül öl, ha esélyt lát a sikerre, máskor meg visszahőköl teljesen tiszta helyzetben. 2. Benne szerepel a ratio szó is, amely az értelem latin megnevezése. A karakter allegorikus szereplőként is felfogható: az ember társa csak az értelem, amelynek segítségével megzabolazza a rá – azaz: Hamletre – olyannyira jellemző indulatainkat. (Kappanyos András szellemes tanulmányban vetette össze e szállóige különböző fordításait, arra jutva, hogy Arany némileg eltávolodik a szövegtől, de legitim és jól indokolható módon. „The time is out of joint, o cursed spite / That ever I was born to put it right.” Ez körülbelül annyit tesz, hogy „kibicsaklott korunk, és ó, átkozott akadály, hogy mégis nekem kell helyretennem azt”. Ez így, szó szerint bizony szokatlan megfogalmazás, bár sok szép kísérlet akadt, amely ezt a biológiai értelmezést adta a sornak. Nádasy Ádám kétféleképpen közelítette meg a sort, egy hívebb első, és egy szabadabb második változattal:

„Kibicsaklott az idő. Átkra rajtam:
Azért születtem meg, hogy helyre rakjam.”

A másik, szabadabb változat két fontos tartalmi elemben tér el ettől. Egyrészt az idő kibicsaklása helyett a széteső világ motívumát hozza be, amely jóval megfoghatóbb és kevésbé homályos; a másik, hogy Nádasy szerint az „o cursed spite” lehet ó, kárhozat, de Nádasy szerint ez a korban enyhébb káromkodás volt:

A világ szétesett, és hihetetlen,
hogy összerakni éppen én születtem.”

Az egérfogó-jelenet (fotó: forrás: huntheater.ro)

A harmadik, kicsit megtartva az eredetiben lévő átkot:

„A világ szétesett; átok ül rajtam,
Most én kellek hozzá, hogy össze-
rakjam.”⁴

Az egérfogó-jelenetben Tompa merészen nyúl hozzá a darabhoz: Hamlet itt saját családjával játszatja el újra apja halálának körülményeit, mintegy rekonstruálva a darab kezdete előtt bekövetkezett gyilkosságot. Így még indokoltabbá és átélhetőbbé válik, hogy Claudius

⁴ A gondolatmenetet Kappanyos András írásból idézzük: A kizökkentség története, egy vesszor utazása a kultúrában, Híd folyóirat, 2015. május, URL: http://real.mtak.hu/30893/1/hid_2015_majus_vonszolt_u.pdf, (ell. 2022.05.15.)

miért válik dühössé, és miért leplezi le magát. A darabnak ebbe az erősen átformált jelenetébe illesztik a Nagymonológót, amely Arany fordításában, változatlan szöveggel következik. Erős változtatás, hogy leválasztják az Opheliával való párbeszédéről, és közvetlenül az egérfogó-jelenet utánra helyezik, a jelenet értelmezése elé, amelyet Horatio és Hamlet végeznek el a színpadon, szemernyi kétségük sem maradt Claudius bűnössége felől.

* * *

Igen izgalmas a mód is, ahogyan a dráma szövegéhez nyúl a Tompa Gábor-féle előadás. Arany János szövege furcsa kettősséget mutat: egyfelől a mai napig a leginkább tisztelt és elfogadott verzió, másfelől viszont sok helyen nehézkes, sőt, a mai nézőnek már homályos értelmű sorok is vannak benne – nem beszélve a „szánas lengyel” típusú helyekről, amelynél a kommentárok nemigen segítettek felfejteni a szöveget. Hogy egy apró, miniatűr példát hozzak elő kezdetnek, ahol a *Tush, tush! Twill (it will) not appeare!* indulatszót a sorban az „Aj, aj! Sosem jó.”-nek fordítja. Az Oxford English Dictionary történeti szótára szerint az indulatszó türelmetlenséget fejez ki, tehát körülbelül így lehetne tartalmilag visszaadni: „Ugyan már! Nem jelenik az meg soha.” Horatio nem sajnálkozik, csupán (ekkor még) kizártnak tartja, hogy szellemek léteznének; Marcellus ezt megelőző szavaiból ez világos már Arany fordításában is (...nem fog rajta hit, ez általunk / Két ízbe látott rémlátvány felől). Nádasdynál: „A fenét! Úgyse jön.” Itt meg, amellet, hogy a *fenét* picit talán erős, az ige fordítását találom problémásnak: az *appeare* egy jelentésárnyalata a szellemek, angyalok, túlvilági lények felbukkanására utal. Magával a kifejezéssel is utal arra Shakespeare, hogy nem egy átlagos halandó megjelenéséről van szó. Az persze világos, hogy a szótagszám erősen megköti a fordító kezét.

A probléma persze már hosszabb idő óta fennáll: **Eörsi István** hasonló gondokkal találta szemben magát, amikor a nyolcvanas években a modern kor igényeihez igyekezett igazítani a nagy tiszteletnek örvendő szöveget. Saját változatát kudarcosnak ítélte meg, mert „A közönség nem a tragédiára figyelt, hanem iskolában tanult, hőn szeretett mondataira várt.”⁵

„Egy ízig átver félelem s csodálat.” – ez a sor például megmaradt a mostani változatban, pedig nehezen érthető, hiszen az *átver* kifejezésnek egészen más a mai jelentése, mint az egykori. Az átírás nem következetes, bár szándéka jó: szeretné érthetőbb tenni a szöveget, helyenként azonban a költői szépség felülírja

⁵ *Öt Shakespeare dráma Eörsi István fordításában* (Hamlet, Othello, Coriolanus tragédiája, A vihar, Szentivánéji álom), Budapest: Palatinus.1999, idézi Kállai Géza: Nem mintha már teljesen elégtül volnék dolgommal, 1866: Arany János *Hamlet*-fordítása, in Magyar irodalomtörténet, szerk. Horváth Iván és Margócsy István, URL: <https://f-book.com/mi/index.php?chapter=M242KALLNEMM>, ell. 2022.05.19.) Kállay Géza nagyszerű tanulmánya sok fontos információt elmond a Shakespeare-fordítások problematikájáról.

az érthetőséget. Újabb gond, hogy a változtatásoknál nem vesz figyelembe verselési szempontokat: Arany hibátlan lejtésű sorait gyakran prózai sorra cseréli, megtörve ezzel a szöveg ritmusát: „A szél vitorlád vállán ül. Hajóra!” sor „Indul a hajó. Várnak.”-ra módosul. A szöveg könnyebben érthetővé válik, ugyanakkor veszít költőiségéből és ritmikája is megtörik. Vékony a határ az indokolt változtatás és a talán túlzó egyszerűsítés között. Az olyan apróságokról nem szólva, hogy Hamlet Aranynál tízezer forintot, a Tompa-féle változatban tízezer fontot merne föltenni a szellem szavára. Miközben pedig – ugye – Dániában vagyunk. Persze egyfelől ez részletkérdés, hiszen tudjuk jól, hogy Shakespeare vajmi keveset adott a történelmi hitelességre, valahogy azonban realista korunk mégis szereti, ha az ilyen részletek is rendben vannak. A dán pénzügyi rendszer furcsasága révén a korona volt használatban a 16. században is, és ma is, noha időközben sokáig a birodalmi tallér volt forgalomban. A tallér is, arany is, korona is jó, mégpedig azért, mert beleilleszkedik a középkori környezetbe. A font használatát leginkább arra tett utalásként érthetjük, hogy nemigen törődünk az ilyen apróságokkal.

Ezek után nézzük sorjában, milyen olvasatai lehetnek a legfontosabb szereplőknek. Hamlet atyja szelleme például igen egyéni módon jelenik meg a Tompa-féle változatban. „Alakra, épen a megholt király”, mondja Bernardo. Horatio ezt megerősíti. Szövegünkben itt zavar van, mint nem ritkán a *Hamlet*-előadásokban:

Tompa olvasatában inkább Hans Holbein *Halott Krisztus*ára emlékeztet – hogy stílszerűen fogalmazzunk, kísértetiesen – a Szellem. Látványos és szép megoldás, hogy a *Halott Krisztus* mellett Ophelia – mint médium – ad hangot a Szellem szavának. Erős és szép kép, s jól illik az előadás alapmotívumához: Hamlet vallásos világgépe igazolást

nyer a Szellem által, így saját igazába és a katolikus Istenbe vetett hittel küzd végig a történetet, gyakran szerzetesi öltözékre emlékeztető kámzsában.

Rosencrantz és Guildenstern figurája Claudius eszközei közé sorolható, akik tudtukon kívül a dán királyfi vesztére törnek, de Hamlet ármányosan megsemmisíti őket. Hamletet Angliába kísérik, az angol királynak írott levélben azonban Claudius a királyfi kivégzését kéri. Hamlet megtalálja és átírja a levelet, hogy helyette őket végezzék ki – ráadásul Hamletet elrabolják a kalózok, és így csak ketten érkeznek meg – a kivégzésükre felszólító levéllel. E két karakter köré posztmodern drámát is írtak. Tom Stoppard munkájában a meglehetősen

Hamlet, Hamlet atyjának szelleme és Ophelia jelenete (fotó: Biró István, forrás: huntheater.ro)

fura, bábszerű figurák a posztmodern létállapot megtestesítőjévé lesznek, egyszerű gyalogáldozatokból tragikus hőökké válva. Tompa változata egy újabb, izgalmas megközelítést alkalmaz: a két udvaronc itt fiatal nőként jelenik meg, akik nem pusztán passzív bábok, hanem a hatalom fegyveres szolgálói is. A nemek aránya valóban megbomlott a *Hamlet*ben: mindössze két nőalak van, ők azonban nagyon erősek, Ophelia és Gertrud. Azaz is közelebb hozza a fiatalokhoz a darabot, hogy két fiatal és tetterős, vonzó külsejű hölgyet tesz a darabba, akik a darab végén a megoldást is szolgáltatják: mindenkit legéppisztolyoznak. Előtte ők mondják ki Hamlet emblematis utolsó szavait: *a többi néma csend*. Az, hogy komikus jelenetekkel szakítja meg a tragikus cselekményt, szintén a shakespeare-i dramaturgia jellegzetes megoldása: a nevezetes sírásó-jelenet szintén a két nő, Rosencrantz és Guildenstern adja elő, videovetítés segítségével, kvízműsor módjára, hiszen morbid találós kérdésekkel szórakoztatják egymást a szereplők a jelenetben. A videovetítésekben általában a jelenetek hangulatára reflektálnak, oly módon, hogy a jelenet főhősének arcát látjuk szuperközeliben; a nagymonológ alatt például Hamlet öngyilkosságának felvételét láthatjuk.

Claudius nagy gyónási jelenete előtt Aranynál azt mondja: „Nem szeretem bolondságát, se oly bizton nem állunk, hogy bitangra hagyjuk.” Arany ezúttal is hű a szöveghez, a Tompa-féle változatban azonban a király így fogalmaz: „Nem szeretem Hamletet.” Claudius egy részeges, erkölcstelen, velejéig züllött, hatalommániás fickónak állítja be, és ezzel jelentősen egyszerűsít a konfliktuson. Meglehetősen gyakori Claudiusnak ez az egynemű ábrázolása, pedig ha Claudius maga az ördög, övé a felelősség az összes gaztettért. (Gertrudot később elemezzük.) Éppen attól jó a darab, mert a figurákat komplexen ábrázolja – ettől tud nagyon modern lenni. Annál sokkal jobban ismeri Shakespeare az embert, mint hogy Claudius sematikusan ábrázolja – ennek maga az imajelenet is tökéletesen ellentmond. Igaz, ő Hamlet ellenfele – de bepillantunk a lelkébe, amelynek mélyén tudja: bűnét nem mossa le semmi, pontosan azért, mint Faustét: mert képtelen a megbánásra és az őszinte imára. Annyira azért nem hisz, hogy ezt megtegye – pedig a katolikus tanítás szerint megmenekülhetne.

Ophelia figuráját szintén jelentősen átértelmezi a darab (a modernkori színházi hagyománynak megfelelően: a szüzesség elvesztésére utaló kis dalából, amelyet a királynak énekel, arra is lehet következtetni, hogy terhes Claudiustól.

Rosencrantz és Guildenstern háttérvetített jelenete (fotó: Eöri Szabó Zsolt, forrás: nemzetiszinhas.hu)

Furcsa módon a király és Ophelia ugyanazt a virágot kapja: Aranynál gyermekláncfüvet, azaz kutyatejet, csak más-más okból. Az eredetiben, mint Nádasdy jegyzete írja, ruta szerepel, amely keserősége okán a bűnbánat jelképe (*Hamlet*, ford. Nádasdy Ádám, Budapest, Magvető, 2017, 147. o. jegyzet). A növényt egyébként ma kerti rutának nevezzük, és nagyon kiterjedt felhasználási módjai vannak. Az apró sárga virágos növényke tökéletesen megfelel Lőrinc barát leírásának: megfelelő módon alkalmazva orvosság, nagyobb dózisban azonban mérge. Izgalmas kapcsolatban áll ez a bűnbánattal: kis mennyiségben javítja az emberi természetet, de túlzott mértékben már bénító erejű is lehet: cselekvésképtelenséget okozhat. Claudius bűnbánata egyértelmű: oka a testvérgyilkosság, de őt nem akadályozza a cselekvésben – Opheliát azonban többek között

A király besűgői Hamlet bezárt cellája körül
(fotó: Bíró István, forrás: huntheater.ro)

ez is teljesen megbénítja. De mi oka lehet Opheliának arra, hogy bűnösnek érezze magát? Talán a lány másik dalocskája segíthet a megfejtésben: túl korán adta át magát teljesen Hamletnek, és úgy hitte, ezért taszította el magától. Ophelia önmagát hibáztatja, mert nem tudja, hogy Hamlet már előre látta: Polonius a lányán keresztül próbálja kipuhatolni a szándékait. A király többfelől is próbál behatolni Hamlet elméjébe: Ophelia, Rosencrantz és Guildenstern, de maga Polonius

is puhatolozik nála, a legérzékenyebb pont Ophelia, így vele Hamlet azonnal szakít. Kivétel a Királynő: őt Claudius nem tudja felhasználni saját gyermeke ellen – és, mivel szereti, bölcsen meg sem próbálja, hogy ellene fordítsa.

Gertrud a mű újabb csodálatos karaktere. A Tompa Gábor által rendezett előadásban szerencsésnek érzem közelítését a mai korszak problémáihoz: idősebb nő, akinek vonzereje még hatásos, bár már fél az öregedéstől. Ki tudja, talán a férje elhanyagolta, s ezért fordulhatott ellene – a *Hamlet* egyik dramaturgiai fogása, hogy ezt a kérdést homályban hagyja – azaz a nézőre bízva – a szerző. Dramaturgiailag az egyik kulcspozícióban van a szereplő: az egész konfliktus súlya és tétje éppen rajta nyugszik. Ha ő komolytalan, felszínes vagy nagyon fölényes, az egész tragédia sekélyes hatalmi harccá válik. Bűnrészessége vitathatatlan. Nem is védekezik politikai technikákkal vagy udvaronckodással. Őserő van benne. Ugyanakkor mindent megért és átlát. Pontosan tisztában van azzal, ami történik – csak éppen tehetetlen.

Végezetül elérkeztünk a címszereplőhöz. Az ő karakterének értelmezésén áll az egész darab megközelítése – márpedig Hamletnek tényleg ezerféle felfogása ismeretes. Említettük a romantikus és a melankolikus felfogást: nos, egyik sem

a ma talán legnépszerűbb olvasat, hanem a szkeptikus, a mindenben kételkedő megközelítés (mint Ostermeyeré például). Az ő Hamletjében nincs túlvilág, nincs vigasz: az emberi lények reménytelenül az anyag fogságába estek – olyannyira, hogy talán nincs is más, csak ez a bizonyos anyagi világ.

Kétségtelen, hogy a darabban Hamlet magát szintén kétszer is bűnösnek mondja – még mielőtt sorozatos gyilkosságait elkövetné. Tettei szándékosság szerint súlyosbodnak: Poloniust még félig-meddig véletlenül, hiszen a királyt reméli a függöny mögött, Rosencrantzt és Guildensternt már szándékosan, csellel, végül Laertest párbajban, majd Claudiust a mérgezett pengével. „No mérreg, hass tehát!” (Megjegyzendő, hogy a mérgezett penge nem a király, hanem Laertes ötlete volt: ő sem „gáncs nélküli lovag”). Hamlet egyszer Opheliával beszélgetve mondja magát szörnyű bűnösnek, máskor pedig monológjában („Ó, mily gazember s pór rab vagyok én...”) – egyik helyen sem valószínű, hogy hazudik. Ez az előidejűség alighanem úgy értelmezhető, hogy látja mindazokat a sötét indulatokat, melyek benne kavarnak, s melyek elkerülhetetlenül a bűnhöz vezetnek. Remek emberismerő: másokat és magát is igen helyesen méri föl. Opheliát kényszerből küldi el magától, és Horatiót azzal biztatja, hogy majd megtanítja inni – nem látzik különösebben aszketikusnak, nem úgy, mint Tompa változatában. A könyvek kisöprése pedig éppen nem illik Hamlet hagyományosan felfogott alakjához – egy romantikus, lázadó Hamlet-képhez viszont annál jobban illeszkedik. A fiatalos gesztust mindenképpen értékelni kell – kérdés, hogy egy folyton töprengő, meditatív karakter mennyire haragszik a könyvekre. Ha nem tévedek, Hamlet a darabban olvas, illetve színdarabot ír, és általában igencsak filozofikusan viselkedik. Kétségesnek érzem, mennyire fér össze ez a romantikus Hamlet-kép az aszketikussal.

A befejezés még apokaliptikusabb, mint az eredeti műben – nem csak azért, mert Rosencrantz és Guildenstern női változatai M-16-os (amerikai) géppuskáival mindenkit megölnék a dán udvarban, hanem azért is, mert Fortinbras szála ezúttal kimarad a történetből. Shakespeare drámájának ez az eleme kiegyenlítő befejezést hoz: pályájának

Gertrudis szerepében:
Kézi Imola
(fotó: Biró István,
forrás: huntheater.ro)

A könyvek kisöprése utáni jelenet
(fotó: Eöri Szabó Zsolt, forrás: nemzetiszinhaz.hu)

Az előadás zárójelenete a „tömegmészárlás” után
(fotó: Eöri Szabó Zsolt, forrás: nemzetiszinhas.hu)

vallásos hitbe vetett remény az, amely enyhíti a befejezés tragikumát. Így már érthető, hogy miért maradt ki a norvég király megérkezésének jelenete a mű végéről, mint ahogyan az is, hogyan kerülhet egy atomtámadás túlélője, a tolókcosis kospasz ember a mű első és utolsó jelenetébe, megidézve a jelen korszak legnagyobb félelmét, az atomháborút, amelyben a darabot új felfogásban színpadra állították. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a *Hamlet* teljes anyaga még mindig nincs lefordítva, és azt, hogy mennyi többértelmű, enigmatikus helye van a szövegnek (amelyek közül itt csak néhányra utaltunk), nem nagyon kockázatos az a kijelentés, hogy további fordítások érkezése várható. Az itt röviden összegyűjtött kérdéses pontok, akárcsak a magyar fordításokkal kapcsolatosan öröndetesen szaporodó tanulmánykötetek és forráskiadások⁶ új olvasatok lehetőségét vetik fel.

⁶ Itt Dávidházi Péter, Pikli Natália, Paraizs Júlia, Ruttkay Veronika, Almási Zsolt, Fabinyi Tibor és természetesen Nádasdy Ádám Shakespeare-fordításokkal foglalkozó munkáira gondolunk elsősorban, de a sor természetesen folytatható lenne.

Sándor Fazekas: *Hamlet, the Believer*

On Gábor Tompa's Direction in 2021

The opening of Gábor Tompa's new *Hamlet* production was one of the significant events at this year's MITEM (the premiere of the performance took place at the Hungarian State Theatre in Cluj-Napoca, Romania, last December). The author of this paper is a university lecturer, a history of drama specialist, who has also achieved significant professional success in recent years by recompiling Shakespeare's sonnets. In this essay he makes an attempt to explore Gábor Tompa's concept as a stage director by describing the key scenes of the performance and giving an interpretation of the most significant alterations. Beyond this, he addresses the issues of Shakespeare philology and the new Hungarian *Hamlet* translations which have proliferated in recent years, pointing out that this emblematic piece of Renaissance drama still has many surprises in store for future literary historians as well as theatre creators.